

OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU UNELE ARTICOLE DIN *MUZICA BIZANTINĂ ÎN ROMÂNIA. DICȚIONAR CRONOLOGIC* DE GHEORGHE C. IONESCU

DANIEL SUCEAVA

Un pionier al lexicografiei muzicologice românești, mai precis al celei privind muzica bisericească de sorginte bizantină, regretatul Gh. I. Ionescu, fost colaborator al revistei institutului nostru, este autorul unui *Lexicon al celor care, de-a lungul veacurilor, s-au ocupat cu muzica de tradiție bizantină în România* (Editura Diogene, București, 1994), lucrare reeditată postum în anul 2003¹. Spre deosebire de prima versiune, care curge după alfabet, aceasta din urmă, revăzută și adăugită, a fost concepută de autor ca „dicționar cronologic”. Hronicul muzicii bizantine din România începe cu episcopul got Ulfila, apostolul goților, născut „în părțile Olteniei” (p. 1)², căruia îi urmează Sf. Sava Gotul, tot un capadocian martirizat în anul 372, aruncat în apa Buzăului și continuă cu mai multe asemenea ilustre și sfinte nume, considerate de autorul *Dicționarului* drept începători ai practicii muzicale bizantine pe teritoriul României actuale. Ne propunem a comenta aceste intrări, în mod sistematic, în numerele viitoare ale revistei noastre. Deocamdată ne rezumăm la discutarea pe scurt a următoarelor două note lexicografice:

La p. 7 a *Dicționarului*, sub titlul MANUSCRISE CU CÂNTĂRI BISERICEȘTI SCRISE ÎN ȚARĂ (Sec. X–XI), autorul afirmă că în Biblioteca Națională din Moscova (?) ar fi „două manuscrise (cărți de ritual) caligrafiate cu litere chirilice în limba slavonă pe teritoriul Țărilor Române, în Maramureș sau în nordul Moldovei” și menționează *Savvina Kniga* și *Codex supraliensis* (sic). Cel din urmă conține „stihuri idiomelice (sic) cu melodii proprii ce se cântau la sărbătorile fixe ale anului”. Mai aflăm că „manuscrisele sunt caligrafiate pe piele de vițel după un original paleoslav alcătuit în jurul secolului al IX-lea în regiunea Iskăr-Salonic”. Lexicograful conchide: „Deși lipsite de notație muzicală cele două manuscrise prezintă o deosebită importanță pentru muzicologia românească, existența lor demonstrând utilizarea cântărilor psaltice în serviciul de cult în Țările Române încă din secolul X”. Lăsând la o parte enormitatea concluziei, din care primim și vestea că în sec. X ne aflăm în «Țările Române», este de precizat că Саввина книга „se păstrează în Arhiva Centrală din Moscova” (Pandele Olteanu [coord.], *Slava veche și slavona românească*, București, 1975, p. 35) [Центральный Архив г. Москвы], iar nu în „Biblioteca Națională din Moscova”, care nici nu există. La Moscova este Biblioteca de Stat a Rusiei [Российская Государственная Библиотека (РГБ)], «fosta Lenin» (Бывшая Ленинка). Cât despre *Codex Suprasliensis*, numit astfel pentru că a fost descoperit (1823) în mănăstirea de la Supraśl (Polonia), acesta se află actualmente în trei locații: primele 118 file la Biblioteca Națională Universitară a Sloveniei (Ljubliana)³, partea mai mare (151 ff.) la Biblioteca Națională a Poloniei (Varșovia), alte 16 file la Sankt Petersburg (Biblioteca Națională a Rusiei). Sursa bibliografică a notiței de la p. 7 a *Dicționarului* este Cristian C. Ghenea, *Din trecutul culturii muzicale românești*, Editura muzicală, [București, 1965], p. 69. Acestui autor, medic de profesie și muzicolog diletant, îi datorează lexicograful nostru datele pe care și-a întemeiat concluzia amintită mai sus. Ghenea afirmase: „Cele mai vechi manuscrise cunoscute au fost scrise cu slove cirilice, în Maramureș sau în nordul Moldovei, prin

¹ *Muzica bizantină în România. Dicționar cronologic*, cu o prefață de Virgil Cândea, Editura Sagittarius, [București], 2003.

² E o veche poveste asta cu „ad Brachmanas et Ulphilam”.

³ Descoperitorul manuscrisului, Michał Bobrowski, l-a trimis filologului sloven Jernej Kopitar, spre publicare; cele 118 file, respectiv prima parte din cele două trimise de canonicul Bobrowski nu au mai revenit în Polonia. Partea mai consistentă a codexului, cumpărată de vestita familie Zamoyski pentru biblioteca ei particulară din Varșovia, a dispărut în timpul celui de-al doilea război mondial, a reapărut în Statele Unite, dar s-a reîntors în Polonia (în anul 1968). Cf. Ё. Заимов, М. Капалдо, *Супрасльски или Ретков сборник*, Sofia, I (1982), II (1983).

secolele X–XI. Acestea sunt *Savvina Kniga* și *Codex Suprasliensis*, caligrafiate pe piele de vițel, aflate acum la biblioteca Lenin din Moscova⁴. „Ambele sunt copii scrise probabil la noi în țară, după un original paleoslav, conceput anterior în regiunea Iskār-Salonic, în jurul veacului al IX-lea” (Ghenea, *ibid.*, p. 69)⁵. *Cod. suprasl.* „conține stihiri idiomelice, adică melodii proprii, care se cântau la sărbătorile fixe eclesiastice”. Dar se poate observa că izvorul documentar al lui C. Ghenea este Ilie Bărbulescu, *Curentele literare la români în perioada slavonismului cultural*, 1928, citat sub fraza: „Cercetarea lingvistică a celor două cărți dovedește că redactarea s-a datorat unor copişti cunoscători ai limbilor (dialectelor) slave”. Bărbulescu, p. 5: „Slavonește se va fi scris în Dacia Traiană deja în sec. X sau XI; căci, atunci și aici, par a fi fost făcute două texte «vechi slave bisericești» sau «paleoslovenice», numite unul «Savina Kniga» și altul «Codex Suprasliensis», despre cari câtă să vorbesc acum cu toate că ele nu au fost desigur scrise de Români și nici cel puțin într’un mediu etnic românesc”. Dar prin «Dacia Traiană» autorul, care citează pe Șafarik, Jagić, Vondrák ș.a., înțelege „regiunile slovace sau slovaco-rutene (rusești)” (p. 6), ceea ce este altceva decât „în Maramureș sau în nordul Moldovei”, cum scrie Ghenea, sau „pe teritoriul Țărilor Române”, cum citim în nota lui Gh. Ionescu. I. Bărbulescu observă mai la vale, întemeindu-se pe unele elemente de lexic, că „în chiar Valachia, Transilvania și Bucovina, nu numai în părțile de lângă Slovacia și Rusia ale Daciei Traiane, cum au zis Vondrák și alții, au putut fi scrise Savina Kniga și Codex Suprasl. Acele forme specific slovace și rusești există, de altfel, și până astăzi în limba română, ceea ce arată că ele existau și în sec. XI în limba bulgară din întreagă Dacia Traiană” (p. 7). Concluzia: „Savina Kniga și Codex Suprasl., fiindcă conțin [...] elemente specific slovace (ca rob⁶, robota, rovină), se poate să fi fost scrise nu numai în regiunile imediat vecine cu Slovacia (și Rutenia) ale Daciei Traiane, ci și în restul acesteia, adică și în Transilvania, Valachia, Bucovina, în sec. XI, pe unde erau și Români cel puțin cu începere din veacul XII” (p. 9). De aici până la concluzia autorului *Dicționarului*, pentru care «Țările Române» sunt totuna cu «Dacia Traiană» (fie ea „oficială” sau „ipotetică”), e cale lungă.

A doua observare critică privește articolul MANUSCRIS MUZICAL (Sec. XI–XII). Această notiță din *Dicționarul* lui Gh. Ionescu (p. 12) se referă la fragmentul BAR sl 682, considerat de autor drept „cel mai vechi manuscris cu caracter muzical redactat în țara noastră, scris în limba slavonă”. După ce copiază cele scrise de Cristian Ghenea (*op. cit. supra*, p. 69: „Cel mai vechi manuscris cu caracter muzical, redactat în țara noastră...”), ajunge la o concluzie asemănătoare cu aceea pe care am redat-o mai sus (*Savvina Kniga* și *Codex Suprasliensis*): „Deși cântările reproduc numai textul literar, fără notație muzicală, dar cu precizarea glasurilor, demonstrează că în biserica noastră muzica psaltică, de sorginte bizantină, era în această perioadă – secolele XI–XII – cunoscută și practică”. Mai succint, Ghenea: „Deși este lipsit de notație muzicală, apare evidentă cunoașterea și utilizarea muzicii bizantine pe teritoriul țării noastre”. În fapt, fragmentul de minei este compus din „două foi izolate” de pergament (P. P. Panaitescu, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din BAR*, manuscris, vol. III, p. 229 [№ 1365]), „deslipite de pe coperta ms. sl. 84 (s. XVI, dela mănăstirea Neamț)” și având „locul scrierii necunoscut”. Este datat de Panaitescu sec. XIII.

⁴ Pentru a evita pomenirea lui Lenin, Gh. Ionescu reboțează biblioteca moscovită în „națională”, neștiind că aceasta este încă „de stat”. Oricum, ambii autori sunt în eroare, căci niciunul dintre cele două manuscrise nu se află la fosta „Leninka”.

⁵ V. și Ioan Gh. Popescu, *Învățămintul muzical în Biserica Ortodoxă Română, de la începuturi până în secolul al XVIII-lea inclusiv*, în BOR 87(1965)1030: „Trebuie menționat încă un *Evangheliar* (*Savvina Kniga*) tot din secolul XI-lea–al XII-lea, scris în Maramureș sau nordul Moldovei, cu litere cirilice, care deși nu era prevăzut cu notație muzicală, se interpreta într-un gen de «ictură» cîntată (adică în felul în care se cîntă azi *Evanghelia* și *Apostolul*)”. Autorul studiului (o lucrare de seminar) trimite în subsol la pasajul din cartea lui Cristian Ghenea, deși propune pentru manuscrisul slav, poate dintr-o eroare de lectură, o datare mai recentă cu un secol.

⁶ Cf. A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, I, Lyon–Paris, [1950], p. 163: „C’est un emprunt au tchèue, Prague ayant été au Moyen Age un marché d’esclaves”. Vezi și Al. Rosetti, *Istoria limbii române, I, De la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [București], 1978, p. 320.